
TÜRKİYE’DE KOOPERATİFLERİN TEMEL SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

THE THOUGHTS ON SOLUTION SUGGESTIONS AND MAIN PROBLEMS OF THE COOPERATIVES IN TURKEY

Ertuğrul GÜREŞÇİ* - Murat GÖNÇ**

ÖZET

Ülkemizde cumhuriyet öncesi Memleket Sandıkları ile başlayan kooperatifleşme hareketi, cumhuriyetten sonra atılan bazı adımlarla gelişme imkânı bulabilmiştir.

Ancak Türk toplumunun temel sosyo-kültürel değerleri arasında yardımlaşma, imece ve Ahilik benzeri yapılaşma ve anlayışların bulunmasına rağmen kooperatifçilik Türkiye’de yeterince ve istenilen ölçüde bir gelişme gösterememiştir.

Bu sorun incelendiğinde temelinde hukuki, ekonomik, eğitim ve diğer sorunlar başlığında toplanan ve birbiriyle bağlantılı sorunlar olduğu ortaya çıkacaktır.

Kooperatifçiliğin Türkiye için öneminin tam olarak ortaya konulması ekseninde bu sorunların bütüncül bir yaklaşımla çözüme kavuşturulması oldukça önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kooperatif, sektör, mevzuat, sosyo-ekonomi

Jel Kod: Q13, R11, P32

*Yrd.Doç.Dr. Ahi Evran Üniversitesi, e-posta: ispir_ert@hotmail.com.

**Yüksek Lisans Öğrencisi

Not: Bu çalışma Ahi Evran Üniversitesi BAP Birimi tarafından IIB.E2.17.028 Proje Kodu ile desteklenmiştir.

ABSTRACT

The cooperative movement, which started with the Pre-Republican Country Funds in our country, was able to develop with some steps taken after the republic.

However, even though the basic socio-cultural values of the Turkish society have helping, imece and Ahilik-like constructions and understandings, cooperatives has not shown sufficient and desired development in Turkey.

When this problem is examined, it will be revealed that there are problems related to each other, which are mainly based on legal, economic, educational and other problems.

It is very important that these problems are solved by a holistic approach on the axis of cooperatives in Turkey.

Keywords: *Cooperative, sector, legislation, socio-economy*

Jelcodes: *Q13, R11, P32*

GİRİŞ

Genel olarak birlikte iş görmek ya da iş birliği anlamında kullanılan kooperatifçilik kavramının gerçek yaşamdaki ilk uygulamaları, Sanayi Devrimi sonrası feodal üretim düzeninden kapitalist üretim düzenine geçişin beşiği sayılan İngiltere’de 1816 yılında Robert Owen isminde bir fabrika sahibinin kooperatifçilik fikrini ortaya artmasıyla başlamıştır.

Bu fikrin etkisinde kalan ve sonraki yıllarda Owenist düşünceye sahip olan 28 dokuma işçisi birleşerek bir tür tüketim kooperatifi kurmuşlardır (Koç, 2001: 11-12).

Bu yönüyle kooperatifçilik hareketinin dünyada özellikle batıda kendiliğinden doğan ve gelişen bir iktisadi ve sosyal düşünce temelli olduğu diğer birçok ülkede ise çoğunlukla devlet eliyle desteklendiği ve kooperatifçilik düşüncesinin de devletin gölgesinde geliştiği söylenebilir.

Türkiye’de kooperatifçiliğin gelişim süreci, sorunları ve çözüm önerilerinin de bu düşünceden hareket edilerek geliştirilebileceği yani sorun-çözüm ikilemi içerisinde devletin de varlığını kabul etmek gerekmektedir.

Türkiye’de kooperatiflerin temel sorunları ve çözüm önerileri üzerine düşüncelerin ortaya konulabilmesi için kooperatifçilik hareketinin ülkemizdeki gelişimine kısaca bakılması gerekir:

Yardımlaşma, dayanışma, işbirliği gibi kavramlar, uzun süre bir arada yaşayan ve millet olabilmeyi başarabilmiş toplumlarda sıkça rastlanılan düşünce ve fillerdir.

Özellikle imece gibi yardımlaşma ile başarılı ve ortak işlerde kullanılan vasıtaların Türk Milletinde yaygın yapıldığı bilinen bir gerçektir (Güreşçi, 2012).

Ancak bu ve benzeri kavramların içine, ortak işlerin ortak çıkarlar doğrultusunda ve elde edilen bir kar ve dağılımı söz konusu olunca

kooperatif kavramının imece gibi kavramlardan ayrılarak kooperasyon gibi bir kavramla kullanılabilir olması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Bu noktadan hareket edilerek günümüzdeki modern kooperatifçiliğin Türkiye’de gelişimini aşağıdaki gibi sıralamak gerekir:

1. 1863’de Mithat Paşanın öncülüğünde kurulan Memleket Sandıkları; sonraki yıllarda dönüştüğü Menafı Sandıkları ve Ziraat Bankası,

2. 1914 yılında kurulan ve bir kredi örgütü olarak nitelendirilen Milli Aydın Bankasının Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Şirketi’ne dönüşmesi. (Türkiye’nin ilk tarım satış kooperatifidir).

3. 1924 yılında ki bu gerçek anlamda bir kooperatifçiliği temsil eden 498 sayılı İtibari Zirai Birlikler Yasası’nın çıkarılması.

4. 1929 yılında 1470 sayılı Zirai Kooperatifler Yasasının çıkarılması,

5. 1925 yılında İstanbul’da Ayakkabıcılar Küçük Sanat Kooperatifinin kurulması,

6. 1927’de Ankara Memurlar Tüketim Kooperatifin kurulması,

7. 1934’de Ankara bahçeli evler Yapı Kooperatifinin kurulması,

8. 1951 yılında Esnaf kefalet Kooperatiflerinin kurulması,

9. 1956 yılında 6762 sayılı Türk Ticaret kanununun tarım kredi ve satış kooperatifleri hariç tüm kooperatifleri kapsamına alması,

10. 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Yasasının çıkarılması,

Bu gelişmeler ile birlikte Türkiye’de kooperatif, kooperatif birliği, bölge birlikleri ve ortak sayısında gelişmeler olmuş ancak bu gelişmeler Avrupa ülkelerinin oldukça gerindedir.

2. TÜRKİYE’DE KOOPERATİFLERİN TEMEL SORUNLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Türkiye’de kooperatiflerin temel sorunları, birbiri ile bağlantılı ve çözüm noktasında da ortak hareket edilmesi gereken sorunlar olarak kabul edilmektedir.

Bu sorunlar bütüncül sorunlar olup çözümleri de devlet, kooperatifler ve ortakların işbirliği ile çözülmesi gereken bütüncül sorunlar olarak ifade edilebilir.

Bu sorunlar ana başlıklar ile aşağıdaki gibi ifade edilmekte ve çözüm önerileri geliştirilmektedir (Güreşçi, 2017).

2.1. Kavramsal sorunlar

Bu sorun aslında kooperatif kelimesinin latince kökenli olması ve söyleyişinin zor olmasından kaynaklandığı söylenebilir.

Öyle ki Cumhuriyetin ilk yıllarında bu kavram yerine ‘Teavün veya Tesevüd’ kelimelerinin kullanımı ile giderilmeye çalışılsa da bu kavramların kullanımı pek fazla ilgi görmemiştir.

Yapılan bazı saha çalışmalarında kooperatif kavramı yerine kooperatif kelimesinin sıkça kullanıldığı ve anlam olarak dernek, yardımlaşma kurumu, vakıf ve özellikle Tarım Kredi Kooperatifi’nin (TKK) bir devlet kurumu olduğu gibi kanaatler geliştirilmiştir (Güreşçi and Aktürk, 2015).

Bu yanlış kullanım ve anlaşılma kooperatif bilincinin ve eğitiminin yeterince ülkemizde gelişmediğinin de bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Kooperatif kavramının ilkökul çağlarındaki çocuklara çeşitli eğitici ve görsel materyallerle gösterilmesi, tanıtılması ile başlanıp bu kullanımın özgün eğitim kurumlarında da yaygınlaşması ile benimsenebilir.

Kavram olarak kooperatifin benimsenmesi tabii ki anlam ve fonksiyon olarak ta kooperatiflerin benimsenmesinin gerekliliği unutulmamalıdır.

2.2. Eğitim ile ilgili sorunları

Türkiye’de kooperatifçilik bilincinin düşük düzeyde olması eğitimle doğrudan alakalı bir konudur.

Aslında kooperatiflerde eğitim konusu, temel kooperatifçilik ilkeleri arasında yer almakta ve konu tarihsel süreç içinde de çeşitli vesilelerle vurgulanmaktadır. (Yıldırım vd., 2015).

Ülkemizde yaklaşık 8 milyon insan bir kooperatifin ortağı iken bu rakam Almanya’da yaklaşık 19 milyon ve AB ortalaması olarak her üç AB vatandaşı bir kooperatif ortağı olduğu bilinmektedir.

Hatta bazı AB ülkelerinde, Hollanda gibi bir kişi birkaç kooperatif ortağı olduğu da kayıtlara geçmiştir.

Ülkemizde yapılan bazı saha çalışmalarında (Erzurum/ispir) gibi kooperatif ortaklarının %80’e yakının kooperatifin ne olduğunu tam olarak bilmediği, kredi ve girdi temini için kooperatife ortak yapıldıklarını veya kendileri ortak olduklarını ifade etmişlerdir.

Kooperatif eğitimini iki ana başlıkta toplamak mümkündür (Güreşçi ve Aktürk, 2015).

2.2.1. Örgün eğitim

Bu tür eğitim, kurumsal kimliğe sahip birimler yani okullar ve üniversiteler tarafından verilen kooperatif eğitimidir ki ülkemizde ilk, orta ve lise çağlarında müfredatta böyle bir eğitimin olmadığı ancak sosyal bilgiler dersinde ise çok az da olsa kooperatife değinildiği bilinmektedir.

Ancak 1950’ler kapatılan Köy Enstitülerinde, kooperatifçilik dersinin okutulduğu, yine tarım liselerinde böyle bir eğitimin verildiği, yine ilkokullarda kooperatifçilik kollarının oluşturulduğu ancak bunların günümüzde olmadığı ya da önemini kaybettiği söylenebilir (Aysal, 2005).

Üniversite düzeyinde ise sadece MYO’larda (Atatürk, Celal Bayar, Ahi Evran Üniversiteleri gibi) birkaç üniversitede iki yıllık kooperatifçilik programının olduğu bunların ise mezunlarının kooperatiflerde işe girerken özellikle TKK’de bir avantaja sahip olmadıkları da bilinmektedir.

Yine Lisans, Y.Lisans ve Doktora düzeyinde özellikle yine birkaç üniversitede İİBF’lerde İşletme Bölümü’nün Ana Bilim Dalı (ABD) olarak faaliyet gösteren birimler olduğu da bilinmektedir.

Oysa Türkiye Kooperatif Strateji ve Eylem Planında bu konu açıkça vurgulanmış ve yapılması gerekenler ayrıntıları ile sıralanmıştır (Güreşçi, 2015).

2.2.2. Diğer Eğitim Faaliyetleri

Bu tür eğitim faaliyetleri seminer, konferans, panel, kurs şeklinde düzenlenen faaliyetler olarak nitelendirilebilir.

Bu eğitimlerden özellikle kooperatif ortak ve üst yöneticilerin yararlanması hususunda strateji eylem planında konunun önemi vurgulanmış ve eğitimin yapısı gerekliliği saptanmıştır.

Ülkemizde KOOP-GEP kapsamında bu tür eğitimler kooperatif ortaklarına yer yer verilmiştir (KTO, 2015).

Kısaca eğitim konusunda ülkemizde kooperatifçilik eğitimi yetersiz, örgütsüz ve büyük ölçüde plansız olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

2.3. Yasal Sorunlar

Kooperatifler konusunda yasal dağınıklık, derli toplu bütünleştirici bir kooperatifler yasının olmayışı, kooperatifler arasında fırsat eşitsizliğine neden olmakta ve bu durum kamu kaynaklarının kullanımından başlayıp ortaklarına karşı sorumluluklarını yerine getirmesine kadar gidilebilen bazı sorunlara neden olabilmektedir.

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda, en üst düzeyde kooperatifçiliğin geliştirilmesi ve devletin bu konuda tedbirler alması gerekliliği vurgulanmıştır.

Anayasamızın 171. maddesi devlete, milli ekonominin yararlarını dikkate alarak öncelikle üretimin artırılması ve tüketicinin korunmasını amaçlayan kooperatifçiliğin gelişmesini sağlayacak tedbirleri alma görevini vermiştir.

Günümüz Türkiye'sinde temel olarak bu farklılığın ve fırsat eşitsizliğinin doğmasına neden olan üç temel kooperatif yasası bulunmaktadır: (www.mevzuat.gov.tr, 2017).

1. 1163 sayılı kooperatifler yasası (1969).

2. 1581 sayılı tarım kredi ve birlikleri kanunu (1972).

3. 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri Hakkında Kanun (2000).

Türkiye'de bütün kooperatifleri kapsayıcı bütünleştirici bir yasanın çıkarılması ve bu konuda kamuoyunun oluşturulması kaçınılmaz olacaktır (www.mevzuat.gov.tr, 2017).

2.4. İdari ve Yönetim Sorunu

Kooperatif yönetiminin demokratik ilkelerle yürütülmesi temel kooperatifçilik ilkeleri arasında yer almaktadır.

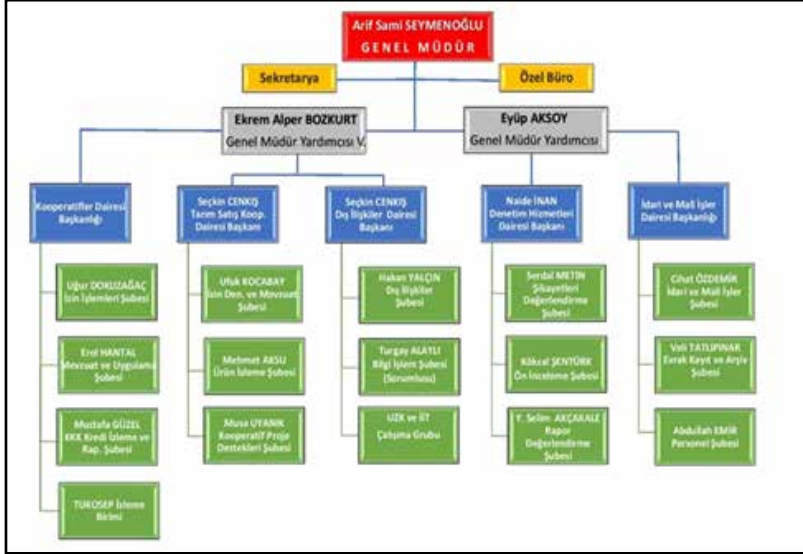
Bu yönü ile birçok STK ve işletmelerden ayrılan kooperatifler sistematik bir yapıya kavuşmuştur.

Türkiye'de kooperatiflerin kuruluş, sevk ve idaresinin üç ayrı bakanlıkça yapılması yönetimde kısmen karışıklığa neden olmaktadır.

Bu yapı devlet-kooperatif işbirliğinin de yönetsel olarak ortaya koymaktadır.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesindeki kooperatiflerin idaresi şekil 1'deki gibidir.

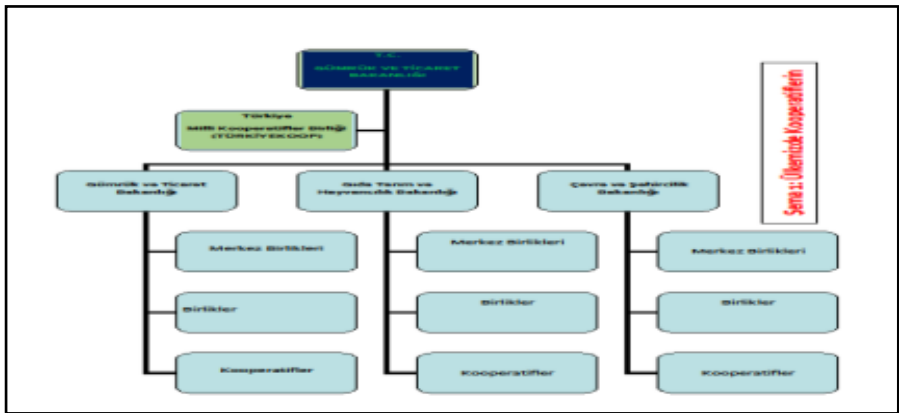
Şekil 1. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesindeki kooperatif idari yapısı

Kaynak: KGM, 2017.

Türkiye’de kooperatiflerin yönetim olarak bir üst örgütlenmesi olan Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ve idari yapılanması ise şekil 2’de ki gibi gösterilmiştir.

Şekil 2. Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ve kooperatif örgütlenmesi

Kaynak: KGM, 2017.

Türkiye’de bütün kooperatiflerin kurulum, sevk ve idarelerinin tek bir merkezden yapılması veya kooperatifçilik bakanlığı gibi bir bakanlığın da kurulması kooperatiflerin idari ve sevk sorunlarının çözümünde önerilebilecek girişimler olarak kabul edilmektedir.

2. 5. Ekonomik sorunlar

Kooperatiflerin en büyük gelirleri ortaklarından sağladıkları gelirler, iştirakler yani ticari yaşamdaki gelirlerdir.

Bir yandan küçük ve ayakta durmaya çalışan ve geliri olmayan köy kalkınma kooperatifleri bir taraftan onlarca iştiraki veya şirketi bulunan tarım kredi veya tarım satış kooperatifleri vardır.

Bu yüzden özellikle ekonomik, fırsatlara sahip olma konusunda tarım kredi ve satış kooperatiflerinin sahip olduğu avantajlara diğer kooperatiflerinde sahip olması ekonomik yaşamda daha etkin olması sağlanmalıdır.

3. SONUÇ

Gerek ülkemizde gerekse dünyada kooperatifçilik oldukça önemlidir.

Özellikle gelişmiş batı Avrupa ülkelerinde ve ABD de kooperatifçiliğin gelişmiş olması bir nevi toplumların gelişmiş göstergesinde kooperatifleşmenin de önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde sivil anlayışların gelişmesi de özel bir katkı sağlamaktadır.

Ülkemizde kooperatiflerin sorunlarında vatandaşın ve devletin bakış açısının temelde farklı olduğu anlaşılmakta her ikisinin de kooperatifçilik anlayışının modern kooperatifçilik anlayışından uzak olduğu anlaşılmaktadır.

Belirtilen yasal, idari, ekonomik gibi sorunların bu anlayışın değişmesi ile değişeceği bir gerçektir.

KAYNAKÇA

1. Aysal, N. (2005). ‘Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri’, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 35-36, Mayıs-Kasım 2005, s. 267-2.
2. Güreşçi, Ertuğrul, (2014). Kırsal Göç, Tarım ve Toplum Üzerine Köşede Kalan Yazılar, Semerci yayınları, İstanbul.
3. Güreşçi, Ertuğrul (2015). “Türkiye Kooperatifçilik Strateji ve Eylem Planına Genel Bir Bakış”, 21. Türk Kooperatifçilik Kongresi, 14-15 Mayıs, Karabük.
4. Güreşçi, Ertuğrul., Aktürk, Oktay. (2015). “An Investigation on Activities of Agricultural Cooperative: The Example of İspir District” Route Educational and Social Science Journal. 2(2), 295-312.
5. Güreşçi, Ertuğrul, (2017). ‘Türkiye’de Kooperatiflerin Güncel Sorunları. Kooperatif Postası Karınca’, Sayı: 962, 14-16.
6. KGM, (2017). Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, Ankara.
7. Koç, Hakan, (2001). Kooperatifçilik Bilgileri, Nobel yayın Dağıtım, Ankara.
8. KTO, (2015). Kırşehir Ticaret Odası, Kırşehir.
9. www.mevzuat.gov.tr, 2017.
10. Toprak, Yıldırım., Kızılyalçın, Ali., Kurtaslan, Temur (2015). “Türkiye’de Kooperatifçilik Eğitimi”, 21. Türk Kooperatifçilik Kongresi, 14-15 Mayıs, Karabük.